

Игнатуша А.А. Иностранные специалисты индустриальных новостроек Запорожья в условиях административного давления и политических репрессий (20–30-е гг. XX в.)

Проанализировано влияние советской политической системы на судьбу иностранных специалистов индустриальных новостроек Запорожье в 20–30-х гг. Раскрыт характер административного давления партийных, хозяйственных и профсоюзных органов на иностранцев с целью интеграции их в советскую систему. Показано развертывание и масштаб политических репрессий среди иностранных специалистов.

Ключевые слова: иностранные специалисты, индустриализация, Запорожье, административная система, Днепрокомбинат, тоталитаризм, репрессии.

Ignatusha O.O. The Foreign Specialists of the Industrial New Constructions of Zaporizhzhya under Administrative Pressure and Political Repressions (20-30s of the XX century)

The author analyses the influence of the Soviet political system on the fate of foreign specialists in industrial new buildings in Zaporizhzhya 20-30s of the twentieth century. He shows the character of administrative pressure of the party, economic and trade union bodies to foreigners to make them integrate into the Soviet system. Deployment and the scale of the political repressions among the foreign specialists are shown.

Keywords: foreign experts, industrialization, Zaporizhzhya, administrative system, Dniprokombinat, totalitarianism, repression.

УДК: 94(477)1920-1930+477.7

К. В. Мануїлова

УКРАЇНІЗАЦІЯ ПАРТІЙНОГО АПАРАТУ В НАЦІОНАЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РАЙОНАХ ПІВДЕННО- ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1920–1930–ті рр.)

У статті досліджено особливості реалізації політики українізації в національних адміністративно-територіальних одиницях південно-західного регіону Української РСР (1920–1930-ті рр.). Показано трансформації політичних та мовних орієнтирів національних меншин під час впровадження політики коренізації та українізації.

Ключові слова: українізація, національні райони, партійний апарат

Серед пріоритетних завдань внутрішньої політики незалежної української держави виокремлюються проблеми реформування адміністративно-територіального устрою держави, гармонізації міжнаціональних відносин, підвищення національної свідомості українського народу, утвердження титульного статусу державної мови, інтеграції української мови в усі сфери суспільного життя. Відтак, особливого значення набуває вивчення позитивного й негативного історичного досвіду політики українізації 20-х – початку 30-х рр. XX століття.

Політиці українізації 1920–1930-х рр. в УРСР, як і політиці радянської влади щодо національних меншин, загалом присвячено чимало наукових праць. Інститут історії України НАН України видав науково-довідниковий бібліографічний покажчик «Політика українізації в радянській Україні (1920 – 1930-ті рр.)», у якому зібрано джерела й література з досліджень політики коренізації УРСР [1]. В останні роки також чимало зроблено у напрямі наукового опрацювання питання політики коренізації 20 – 30-х рр. XX ст. Серед численних праць з цієї проблематики варто відзначити ґрунтовні розвідки Г. Васильчука [2], Я. Верменича, В. Даниленка [3], С. Кульчицького [4], М. Фролова [5] та інших. Так, у монографії М. Фролова розглянуто особливості функціонування компартійно-радянської еліти України в 1923–1928 рр. Аналіз українізації партійного і радянського апарату України, зокрема південного регіону здійснено у розвідках П. Соболя [6], В. Стремецької [7], Д. Овчаренка [8] та інших.

Переважає більшість дослідників, які розглядали становище національних меншин у 1920 – 1930-х рр., порушували проблему національного адміністративно-територіального будівництва, українізації партійно-радянського апарату, його коренізації (євреїзація, молдованізація тощо). Високим фаховим рівнем, виваженістю положень і ґрунтовністю висновків вирізняються зокрема праці В. Чеховича [9], О. Рафальського [10], В. Орлянського [12] та інших.

Усе вищезгадане дає змогу стверджувати, що питання організаційної роботи щодо створення національних районів України та ступінь охоплення ними національних меншин достатньо висвітлені в науковій літературі. Тому предметом нашої детальної уваги оберемо проблему впливу українізаційних процесів на партійні та державні органи національних адміністративно-територіальних одиниць.

Метою статті є з'ясування особливостей реалізації політики українізації національно-територіальних районів південно-західного регіону УРСР в 20–30-х рр. XX ст.

У новітній українській історіографії усталеною є думка про те, що справжня суть політики коренізації полягала в рекрутуванні до партійного та державного апарату представників корінної національності, тобто українців [10, с.152]. Творці цієї політики були впевнені, що лише таким чином вони стабілізують ситуацію й

утримають владу на місцях, а також, спираючись на місцеві кадри, забезпечать свою перемогу в боротьбі за владу в партії і країні.

Одночасно з українізацією апаратної сфери, поширенням української мови і пожвавленням культурного життя українського народу, влада енергійно запроваджувала коренізацію серед національних меншин. Її стрижнем або, як підкреслив у звіті українського уряду на II сесії ЦВК СРСР від 16 квітня 1926 р. В. Чубар, «найголовнішим моментом у справі здійснення національної політики за останні роки» стало утворення національних районів, селищних і сільських рад [11].

У місцях компактного проживання національних меншин в південно-західному регіоні УРСР у 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. було створено 6 національних адміністративно-територіальних районів. У Миколаївській округі Одеської губернії створено німецький район, що отримав назву Ландауський, а в травні 1926 р. був перейменований в Карл-Лібкнехтівський. До складу цього району наприкінці 1925 р. входило 14 сільрад, із яких 13 мали статус німецьких національних. В Одеській окрузі було створено Фрідріх-Енгельський та Гросс-Лібентальський німецький національний район; на території Херсонської – Високопільський.

Одночасно з виділенням німецьких районів і сільрад розпочалося з'ясування становища євреїв і болгар, здійснювався аналіз можливості утворення національних рад і районів у місцях їх компактного проживання. На 1925 р. припадає створення болгарського національного району на південному-заході Української РСР. 27 вересня 1925 р. Президія Одеського Окрвиконкому затверджує у складі району такі сільради: Буялицьку, Свердловську, Кубанську, Куяльницьку, Павлінську. Райцентром болгарського району намічено Великий Буялик. Із 1926 р. район почав називатись Благоївським. У 1927 р. в Первомайській окрузі створено Вільшанський болгарський район.

У березні 1927 р. в Херсонській окрузі було утворено Калініндорфський (початкова назва Сейдемінуський) єврейський національний район. Територія району складалася з частини територій Бериславського та Снігірівського районів Херсонщини з центром у колонії Велика Сейдеменуха. Пізніше цей район перейменували на Калініндорфський. [13, с.90]. У Херсонському окрузі діяв Новозлатопільський єврейський національний район у складі 9 єврейських сільрад. Таким чином, у результаті перетрубацій на 1932 р. у складі Одеської області перебувало 3 німецькі національні райони (Зельцький, Карл-Лібкнехтівський, Спартаківський), 2 болгарські (Благоївський, Вільшанський) і Калініндорфський єврейський район. [14, с.47].

У процесі коренізації перед владою і самими національними меншинами, які зазнавали активної русифікації за царських часів, постала проблема участі національних меншин в українізації, їх ставлення до української мови і врешті – вибору мовного середовища. «Як повинна проходити українізація, чи повинна вона йти разом із забезпеченням прав нацменшин, чи вона повинна випереджати їх; у яке становище мають бути поставлені нацменшини у відношенні до українізації? Чи треба українізувати нацменшини?» – так сформулював представник НКВС М. Черлунчакевич назрілу проблему у виступі на Першій Всеукраїнській нараді про роботу серед національних меншин у січні 1927 р. [15, с.77].

У національних районах, де компактно проживало більше 50 % представників національної меншини, апарат формувався за рахунок місцевих національних кадрів. Тому його українізація передбачалася перш за все у мовній сфері.

Одним із перших документів, який визначав мовну політику в Україні, був декрет ВУЦВК і РНК УРСР «Про заходи щодо забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови» від 1 серпня 1923 р. Затверджуючи рівноправність мов усіх національностей в Україні й обов'язковість знання службовцями російської і української мов, управлінці визначаючи провідну роль української в офіційних відносинах. Згідно з цим декретом, органи влади зобов'язувалися в адміністративно-територіальних одиницях і містах із більшістю населення, з національних меншин, користуватися його мовою з додержанням гарантій для решти національностей, що проживають у цьому регіоні.

30 квітня 1925 р. ВУЦВК і РНК УРСР ухвалив постанову «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату», яка передбачала жорсткі заходи при повному переведенні функціонування радянського апарату українською мовою до 1 січня 1926 р. Зокрема, заборонялося брати на роботу працівників, що не володіли українською мовою. Для національних районів і сільрад у 18 статті цієї постанови зазначалося, що «ті самі правила, що їх установлено щодо українізації, застосовуються для переходу на мови національних меншостей у районах, де, у зв'язку з національним районуванням України, належить перевести діловодство на мови національних меншостей» [16].

Наступна постанова ВУЦВК і РНК УРСР від 16 липня 1925 р. «Про практичні заходи щодо українізації радянського апарату» обмежилася лише констатацією необхідності взяти облік районів, які виділені в адміністративно-територіальні одиниці нацменшин із поширенням на них дії 18 статті постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 30 квітня 1925 р. [17, с.4].

У листопаді 1925 р. ВУЦВК і РНК УРСР затвердили «Тимчасову інструкцію про мову зносин влади і діловодство в адміністративно-територіальних одиницях, утворених за національною ознакою», якою закріплювалася пріоритетність української мови. В інструкції передусім ставалися мовні права національності, що становила більшість на території району. Поряд із цим зазначалося, що всі працівники органів влади в адміністративно-територіальних одиницях, утворених за національною ознакою, повинні володіти українською мовою. Двома мовами – українською і мовою відповідної національності – виготовлялися печатки і штампи. Попереджалося, що відносини з вищими органами влади проводять українською або російською мовами, а з 1 січня 1926 р. – лише українською. Усі документи публічно-правового характеру мали публікуватися мовою більшості населення в певному районі та українською, і лише на бажання заявника – також і російською [18, с. 59-60].

Підсумок усіх попередніх рішень партійних і державних органів, спрямованих на реалізацію політики українізації в національних адміністративно-територіальних одиницях, підбила постанова ВУЦВК та РНК УРСР від 6 липня 1927 р. «Про забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української культури». У постанові підкреслювалося, що декрети, постанови та державні розпорядження, «оголошені до загального відома, належить публікувати обов'язково українською, та, крім того, російською мовами» [19, с.18]. Російська мова розглядалася в цьому документі не як альтернативна українській, а як інша мова після української, рівноправна з мовами інших національних меншин.

Четвертий, п'ятий і шостий розділи регулювали питання вживання мов у національно-територіальних адміністративних одиницях. Основною мовою для офіційних відносин визнавалася мова відповідної національності, що становила більшість у певній адміністративній одиниці. Усі службовці «повинні обов'язково володіти мовою місцевої національної більшості, а також українською мовою» [19, с.22]. Українська мова набувала такого ж статусу, як і мова місцевої національної більшості. Щодо російської мови, то в примітках відзначалося, що в національно-територіальних адміністративних одиницях необхідно послуговуватися мовою району національної меншини або українською, в окремих випадках, зокрема за відповідними вказівками ОВК, – іншими мовами, у тому числі й російською. [19, с.22].

Отже, національна політика більшовиків полягала в тому, щоб національно-адміністративні райони очолював радянський апарат, який був би пристосований до потреб національних меншин. Цей апарат, згідно із законодавством, у своїй роботі повинен використовувати мову більшості населення певної місцевості, а у відносинах із республіканськими, окружними і районними органами одну з найпоширеніших мов – українську чи російську.

Українізація поставила перед апаратом національних меншин питання про те, якою мовою користуватися у відносинах із районним виконавчим комітетом (РВК) та іншими державними органами. Загальнови-знаним є той факт, що апаратна сфера була найбільш політизованим напрямком українізаційного курсу. Саме тут, цілком відкрито реалізовувалася стратегічна мета більшовицького режиму – встановлення остаточного контролю над населенням на території України. Адже чим більше національних кадрів переходило на службу владі, тим стабільнішим було її існування [20, с.60].

Розглянемо стан справ з апаратною українізацією в національних районах південно-західного регіону Української РСР у досліджуваній період.

Перевірка апарату німецьких сільрад та районів ЦКНМ показала, що державний апарат фактично не розумів української мови. Зокрема, у доповіді німецького інспектора Державного виконавчого комітету М. Білика про «Стан у німецьких менонітських колоніях Херсонської округи від 4 липня 1924 р.» зазначалось, що німецькі сільради отримують листи від РВК українською мовою, якої вони зовсім не розуміють. Крім того, РВК наполягав на передплаті двох газет українською мовою. На прохання керівництва сільрад замінити українські газети німецькими, замість позитивної відповіді отримали повторний наказ передплатити українські газети. Діловодство також вимагали вести українською мовою [21, арк.24].

Через відсутність кадрів, які б володіли німецькою мовою, національні ради у своїй роботі використовували в основному російську і частково українську мови. Так, за даними ЦКНМ (1926 р.), у Херсонській округі (Високопільський район) діловодство на рівні німецьких сільрад велося російською мовою. У багатьох радах листування з РВК на 50 % велося російською і на 50 % – українською мовами або ж протоколи до РВК надсилались російською мовою [22, арк. 25].

На I Всеукраїнській нараді з організації роботи серед національних меншин, що відбулася 1927 р., також наголошувалося на тому, що в деяких німецьких районах, як і в більшості сільрад, діловодство велося російською мовою [23, арк.26]. Перевірка 25 німецьких сільрад і 3 національних районів 1928 р. було встановлено, що здійснення національної політики, а саме використання на практиці німецької мови, є різноплановим і неоднорідним. Так, листування з керівництвом округу велося українською мовою, а райвиконком відповідав на листи російською мовою, хоча всю іншу документацію надсилав німецькою. Все діловодство велося російською. Заяви від німців надходили німецькою мовою, а сільради працювали російською тощо [24, арк. 26 зв.].

Ситуація з українізацією апарату німецьких національних адміністративно-територіальних одиниць не змінилась і у 30-х рр. XX ст. Під час перевірки Карл-Лібкнехтівського району (квітень 1931 р.) зазначалось, що все діловодство в РВК велося російською мовою. Листування і директиви для сільрад давали приблизно на 30 % формували німецькою мовою, а іншу документацію – російською і українською. Зважаючи на те, що представники сільрад не володіли українською мовою для перекладу паперів, доводилося запрошувати перекладачів, здебільшого учителів [24, арк. 1].

Результати перевірки ЦКНМ роботи болгарських сільрад Вільшанського та Благоївського району показали, що діловодство і відносини з РВК у них велися російською мовою.

В Калініндорфському єврейському національному районі процес переходу апарату єврейських національних сільрад на єврейську мову відбувався з певними складнощами. Більшість рад вели діловодство українською та частково російською мовою, що було типовим явищем для всієї території України. Перевірка ЦКНМ 28 сільських і 27 селищних національних рад, яка була проведена у травні 1928 р., показала, що із 55 єврейських національних рад діловодство єврейською мовою проводилось лише в 29 радах, що складало 52,8 % від загальної кількості рад; українською мовою – у 25 (45,4 %); діловодство змішаною (українсько-єврейською) мовою вела лише одна національна рада (1,8 %). Мова відносин із РВК була, здебільшого, українською в 49 радах (89 % від загальної кількості), в 6 (11 %) національних радах була мішана українсько-єврейська [24, арк. 79].

Багато труднощів у роботі єврейських національних рад викликало нерозуміння працівниками специфіки роботи в єврейських радах. Так, на нараді голоvbюро євсекцій ЦК КП(б)У, що відбулася 9 квітня 1924 р., зазначалося незнання секретарями сільрад української мови. Вимагалось, щоб протягом року вони були замінені на інших, які б володіли українською, оскільки знання тільки єврейської мови вважалося недостатнім. Голова наради тов. Альшулер зазначив, що знання української мови для всіх секретарів сільрад є обов'язковим [25, арк.81].

Необхідність українізації апарату єврейських сільрад спричинила відсутність кадрів, які б знали єврейську мову в складі окрвиконкомів.

Таким чином, отримані під час дослідження результати свідчать, що найбільш зукраїнізований апарат національних сільрад був у євреїв. Цей факт можна пояснити тим, що у євреїв головною причиною нехтування рідною мовою було бажання асимілюватися серед українців (як раніше серед росіян). Болгари у відносинах з органами влади використовували російську мову. Причинами вибору російської мови була русифікація болгар у царській Росії, а також однакова релігія, російськомовне оточення та безперспективність використання рідної мови. Працівники німецьких сільрад негативно поставились до українізації й у своїй роботі здебільшого використовували німецьку мову, адже мали високий освітній і культурний рівень та прагнули до збереження власних релігійних і мовних традицій у відносинах з РВК – німецький апарат національних районів використовував російську мову, тому що в царські часи німці частково русифікувались.

Початок 30-х рр. XX ст. ознаменувався різким зменшенням уваги уряду до реалізації проектів національного адміністративно-територіального будівництва в республіці. Опір колективізації з боку «єдиного фронту національних меншин» унеможливив здійснення довгострокових проектів у сфері національно-державного будівництва щодо усіх етнічних меншин.

Із середини 30-х рр. XX ст. сталінське керівництво усвідомило, що навіть пролетарська за змістом, але національна за формою культура національних меншин лише посилює національну ідентифікацію, стає чинником зростання національної свідомості та завдає шкоди побудові соціалізму. Тому діяльність радянської влади щодо «коренізації» як торжества ленінсько-сталінської національної політики партії за умови її згортання, починає вишукувати негативні моменти цього процесу, застосовує «утиск» та «ігнорування» інтересів національних меншин. На думку спеціальних комісій ЦК КП(б)У, особливі національні заклади освіти уявляли собою осередки «буржуазно-націоналістичного впливу на дітей», а їх функціонування визнавалося «недоцільним і шкідливим». Політбюро ЦК КП(б)У вважало за необхідне реорганізувати освітні заклади національних меншин у радянські установи звичайного типу, наслідком чого стала цілковита руйнація їх мережі в Україні. Згортання українізації на початку 1930-х рр., ліквідація з 1939 р. національних районів і сільрад УРСР, масові сталінські репресії і депортації, спрямовані проти національних меншин, яких звинувачували у шпигунстві, завдали невиправних втрат усім націям, що населяли Україну.

Джерела та література

1. Політика українізації в радянській Україні (1920–1930-і рр.) : наук.-допоміж. бібліограф. покажчик. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003 – 219 с.
2. Васильчук Г. М. Радянська Україна 20–30-х рр. XX ст. / Г. М. Васильчук. – Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2008. – 314 с.
3. Верменич Я. «Українізація» 20-х – 30-х рр. XX ст. : зміст та основні напрямки / Верменич Я., Даниленко В. // Україна XX ст. : Культура, ідеологія, політика : зб. статей. – К, 2003.– Вип. 7. – 128 с.
4. Політична історія України : XX ст. у 6 т. / редкол. : І. Ф. Курбас та ін. – К. : Генеза, 2002–2003. – Т. 3. Утвердження радянського ладу в Україні (1921 – 1938 рр.) / С. В. Кульчицький, Ю. І. Шаповал, та ін. – К. : Генеза, 2003. – 448 с.
5. Фролов М. О. Компартино-радянська еліта в Україні : особливості існування та функціонування в 1923 – 1928 рр. / М. О. Фролов. – Запоріжжя : Прем'єр, 2004. – 800 с.
6. Соболь П. І. Українізація державного управління на Півдні України : 20-ті роки / П. І. Соболь // Південна Україна : проблеми історичних досліджень : зб. наук. пр. – Миколаїв, 1998. – Ч. І. – С. 126–129.
7. Стремечька В. О. Політика українізації на Півдні України у 20-30-ті роки XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. О. Стремечька. – Донецьк, 2001. – 19 с.
8. Овчаренко Д. В. Українізація службовців державних та партійних установ Миколаївського округу у 1920-і роки. [Електронний ресурс] / Д. В. Овчаренко // «Гілея (науковий вісник)» : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 23. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_23/Gileya23/17.pdf
9. Чехович В. А. Проблеми національно-державного будівництва України в роки непу / В. А. Чехович. – Х. : Інститут внутрішніх справ, 1995. – 56 с.
10. Рафальський О. О. Національні меншини України у XX ст. : історіографічний нарис / О. О. Рафальський. – К. : Плюс, 2000. – 447 с.
11. Орлянський В. С. Євреї України в 20-ті – 30-ті роки XX сторіччя : соціально-політичний аспект / В. С. Орлянський. – Запоріжжя : ЗДТУ, 2000. – 254 с.
12. Вісти ВУЦВК. – 1926. – 17 квітня.
13. Національні відносини в Україні у XX ст. : зб. документів і матеріалів / НАН України. Ін-т нац. відносин і політології ; [упоряд. М. І. Ланчук (кер.), І. П. Гошуляк, С. С. Діброва та ін. ; редкол. : І. Ф. Курас (гол.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1994. – 590 с.
14. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20–30-і роки XX століття) / Б. В. Чирко. – К. : Асоціація «Україно», 1995. – 215 с.
15. Первое всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств 8–11 января 1927 : стенографический отчет, резолюция. Постановления и материалы. – Х. : издание ЦКНМ при ВУЦИК, 1927. – 230 с.
16. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – Х. : Офіційне видання Народного комісаріату юстиції. – 1925. – №26. – Ст. 385.

17. Сталін Й. В. Твори / И. В. Сталин. – К., 1949. – Т. 11. – 379 с.
18. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали : довідник : у 2-х ч. / [упоряд. : І. О. Кресіна (керівник), О. В. Кресін, В. П. Ляхоцький, В. Ф. Панібудьласка ; за ред. В. Ф. Панібудьласки]. – К. : Вища школа, 1997. – Ч. 2. – 704 с.
19. Збірник постанов, інструкцій та матеріалів в справі українізації. – Артемівське, 1928. – 37 с.
20. «Українізація» 1920 – 30-х років : передумови, здобутки, уроки : [монографія] / [В. М. Даниленко, Я. В. Верменич, П.М. Бондарчук та інш.]. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2003. – 392 с.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України (Далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1841.
22. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2246.
23. Центральний державний архів вищих органів влади України (Далі – ЦДАВОУ). – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 252.
24. ЦДАВОУ. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 369.
25. Державний архів Одеської області. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 1224.

Мануилова Е. В. Украинизация партийного аппарата в национальных районах юго-западного региона Украинской ССР (1920–1930-е гг.)

В статье исследованы особенности реализации политики украинизации в национальных административно-территориальных единицах юго-западного региона Украинской ССР 1920–1930-х гг. Показана трансформация политических и языковых ориентиров национальных меньшинств во время проведения политики коренизации и украинизации.

Ключевые слова: украинизация, национальные районы, партийный аппарат

Manuilova K. V. Ukrainization Party Apparatus in the Ethnic Areas South-Western Region of the Ukrainian SSR (1920 – 1930's)

The Ukrainization of the party apparatus in the ethnic areas of the south-western region of the Ukrainian SSR (1920-1930's). The features of the realization of the Ukrainization policy in ethnic administrative-territorial units of the south-western region of the Ukrainian SSR are investigated in the article. The author shows the transformations of political and language orientations of the national minorities during the policy of the Corenization and Ukrainization.

Keywords: Ukrainization, the ethnic areas, the party apparatus

УДК: 94(477.64)"1941"

В. М. Мороко, В. В. Мороко

ОБОРОНА ЗАПОРІЗЬКОГО ПРИДНІПРОВ'Я: ЕПІЗОД 3. ЕВАКУАЦІЯ

Розглядається евакуація господарського комплексу Запорізької області в кінці літа – на початку осені 1941 р. Визначаються її масштаби. Оцінюється ступінь достовірності даних про евакуаційні роботи.

Ключові слова: евакуація, Запорізький індустріальний комплекс, проблема достовірності інформації.

Пропонована публікація третя в циклі статей про оборону запорізького Придніпров'я в 1941 р. У попередніх двох ми давали огляд історіографії проблеми [1; 2]. Тому обмежимося лише згадкою роботи, яка з'явилася нещодавно [3]. Її автори докоряють історикам-науковцям, які нібито ігнорують проблему, не досліджують архіви. Свою роботу без зайвої скромності вони вважають такою, що, «безумовно, прислужиться тим вододілом, після якого новим дослідникам буде легше приступати до подальшого вивчення цієї вічної теми» [3, с.8].

Натомість насправді бачимо вже звичний побудований майже виключно на спогадах героїчний епос. Автори зосереджуються на ледь не похвилинному відтворенні трьох епізодів оборони Запоріжжя: події 18 серпня, Хортицького контрнаступу та евакуації промислових підприємств. При цьому продовжують квазіпатріотичну традицію запорізьких краєзнавців: голослівно, бездоказово пишуть про півторамісячну оборону міста «ціною величезних втрат».

Мабуть, щоб якось виправдати заявлену у вступі претензію дослідження на основі аналізу документів, автори наводять тексти трьох з них, які стосуються дій військ Південного фронту. Однак підбір документів настільки випадковий, що переконує – вони лише елемент дизайну книги, повинні її «прикрасити». В одному з них йдеться про передислокацію під Запоріжжя з півдня кінного корпусу. Очевидно, авторам невідомо, що корпус в обороні міста участі не брав. Згідно нового наказу він майже без зупинки перебазувався в район Новомосковська для підсилення частин, що намагалися локалізувати Ломівський плацдарм гітлерівців, а вже 10 вересня розпочав марш аж під Путивль. У ще одному документі розповідається про успіх 18 армії в боях під Мелітополем. Але до чого це в книзі, яка присвячена виключно обороні Запоріжжя і в якій вказана армія навіть не згадується?

Тож питання якості і ступеня науковості напрацювань з проблеми залишається актуальним.

У цій статті ми хочемо зупинитися на ще одній, як нам видається дискусійній, проблемі оборони 1941 р. – евакуації господарських об'єктів, матеріальних цінностей промисловості і сільського господарства. Наскі-